

No resol la qüestió ni la concep bé la nota etimològica d'*AlcM*, però resumeix bé l'embaràs de molts: «del ll. vg. *CLÖCCA 'gallina que cova' (cf. J. Jud en *Rom.* XLV, 274);³ Wartburg, *FEW* IV, 161, relaciona el mot amb el GLOCIRE 'escatainar'; en tot cas la *l-* del mot català queda sense explicar». Sembla que Moll (i una mica tothom) pensa que una correspondència fonètica cat. *cl-/cast. ll-* seria normal i que aquí tenim el report oposat, amb la qual cosa semblen apuntar a una antinòmia fonètica, a una espècie de capgirament meravellós de les normes; en lloc de llegir el *DCEC*, consulta el *FEW* que després seguí el camí ja apuntat.⁴

En el meu article CLUECA del *DCEC* ja vaig esbossar la bona resposta i vaig donar les formes més orientadores. En primer lloc que la forma en *ll-* catalana no resulta d'un canvi fonètic de *cl-* com el propi de la llengua castellana sinó de la palatalització general catalana de tota *L-* inicial, ja es veu pel fet que els parlars no catalans, però limítrofs de la nostra llengua, que no palatalitzen les *L-* inicials, presenten formes com *loka* amb *l-* no palatal.

En efecte, les formes amb *l-* tenen bastant d'extensió en aragonès: *lueca* a la Llitera aragonesa (Coll Altabàs) i a Plan de Gistau (Casacuberta, *BDC* XXIV, 173); i, segons Kuhn (*ZRPb.* LV, 618), segueix per Fiscal, la Vall de Tena (Biescas, Sallent), la Canal de Berdún (Aragüés, Embún) fins a entrar a Navarra (per Liédena: Casac., *l. c.*), i d'allà cap al Sud (Vall de l'Esca, prop de Sos: Alvar, *Arch. Fil. Ar.* VIII, 25); d'altra banda també hi ha formes aragoneses amb *l-* i amb *ó* com si fos una *ō* o *ū* originària: *lōka* a Biel-sa (Casacuberta) i a Torla (Kuhn).⁵

Però no és estrany que arribem tan enllà perquè aquestes formes en *l-* continuen encara en la terra basca, on la forma *loka* s'estén a la major part del domini, incloent-hi més o menys tots els dialectes (del compost *ollo-loka*, combinat amb *oïo* 'gallina' es poden veure inclús alguns testimonis literaris en el *Cancionero Basko* de Manterola): forma una àrea contínua Biscaia-Guipúscoa-Labort, i després reapareix, enllaçant ja amb el romànic de Liédena-Embún-Aragüés, en el basc suletí i roncalès;⁶ entremig queda una faixa amb *k-* en una part del baix i alt-navarrès i del labortà, amb trasllat antic de la líquida (car el basc igual que l'àrab repelleix els grups consonàntics inicials, Mitxelena, *FoHiVca.*, 158): amb *k(o)loka* en certs llocs i *kolka* en d'altres.⁷

Que en tot això no podem pensar en una etimologia diferent de la del cast. *clueca*, o a enllaçar-ho, per exemple, amb l'arabisme cast.-port. *loco*, *louco*⁸ 'foll', ens ho mostra també el fet que l'àrea de la forma en *l-* no s'atura ni en els Pirineus: almenys *lūka* 'gallina lloca' continua encara per tota la Vall d'Aran, aquí amb una *ū* de *o* tancada, en discrepància amb la obra del català *lloca* i el castellà *clueca*; però que no ens ha d'estranyar excessivament quan coincideix amb la forma *loka*, *loka* de l'alt-aragonès central i amb la *ou* de l'oc. *clouco*.

És cert que aqueixa forma amb *l-* no va gaire enllà⁶⁰

Garona avall, ni en altres valls;⁹ però hi hem d'afegir el bearn. *loc*, fem. *loque* «blet, blette: se dit des fruits trop mûrs» (al costat de *globe* «une poire blette», Lespy, s. v. *loc* i *gobe*; també Palay), puix que ha quedat provat que *pera lloca* i *gallina lloca* són inseparables. Altrement això continua més enllà del basc: cast. bilbaí: *gallina loca* (Arriaga, *Lex. Bibl.*), i en la «llanada de Vitòria» i el Condado de Treviño es diu *loco* en lloc de l'alabès *culeco* (< *clueco*) «huevo podrido o huero» (Baráibar), i és visible que aqueix *loco* forma la prolongació del basc biscaí i guip. *loka* 'gallina lloca', que hem comentat.

En definitiva, doncs, com s'explica aquesta desaparició de la *k*? És perfectament sostenible pensar en una eliminació dissimilatòria, veg. Grammont, *RLR* LXII, 489); i pensem en fets de dissimilació comparable que hom ha cregut reconèixer en *LLOSSA* (cf. *COCHLEA*) i en cast. *LASTIMAR* (*DCEC*, i ací *BLASTOMAR*).

Sens dubte això són fets fonètics excepcionals: no que es pugui parlar d'excepcions contradictòries de la regularitat fonètica, però sí que en tota aquesta classe de casos s'hi veu la cooperació d'altres factors de diverses índoles. I és que, al llarg de tots els fets que hem exposat fins ara, es van veient un seguit de variants consonàntiques (i fins de matisos vocàlics) que difereixen o no se superposen ben bé. Hem vist en uns llocs *L-*, en altres *kl-* en uns llocs *ò* en altres *ó*; però hi ha molt més, car salta a la vista que almenys hi ha una variant molt important amb *gl-*, i d'altres amb *-r-* en lloc de la *-l-* etc.

Comencem per l'expressió verbal de la idea: GLOCIRE, que és la forma, en *gl-*, amb què el llatí correspon al cat. *cloquejar*. Acompanyant el llatí tenim el francès *glousser*, tenim l'oc. ant. *glözir* 'cloquejar' (amb variant *clössir*, que forma pont cap al nostre *cloquejar*, a Capcir *clòser* 'cloquejar', *BDC* III, 135),¹⁰ i d'altra banda ast. or. *lueza* 'lloca' (Vigón), i especialment l'al. *glucke* que ja és l'expressió del substantiu 'lloca', no de la idea verbal de 'cloquejar', si bé també en aquesta hi ha *gl-*: al. *glucksen*.

En les altres llengües germanes dins la Romània, anem veient una irisació de formes que no difereixen del tot, però tampoc no coincideixen gaire: gall.-port. *choca* (*galinha choca*, ja en una cantiga d'escarnho de c. 1300), it. *chioccia*, engad. *cluotscha*, roms. *clocă*: ara bé en roms. hi hauria d'haver *ky-* pertot (cf. *chiar*, *chiemà*, *chieie*, *schio* etc.), i diftongació de *o* en *oa* (una variant *cloacă* existeix, però menys). Tot se suma, doncs, en el sentit que estem davant d'un radical ple de variacions des de l'origen. I si anem a llengües d'altres famílies, igual, però agreujant-ho, car ja hem vist que l'àrab diu *qaraq* amb *r*, i sembla que alguna forma amb *r* va existir també en grec, almenys en formes dialectals i tardanes.¹¹

Quedem, doncs, que estem davant d'un conjunt onomatopèic, en el qual hem de comptar amb molta variació en el detall fonètic. Si ara volem arribar a una conclusió sintètica, en el que de més a prop toca el català, suggereixo les següents línies esquemàtiques